

המיתוס של ל"ג בעומר - מעין סיכום

למיתוס ל"ג בעומר יש משמעות מכרעת בחיי עגנון היוצר, כפי שהוא עצמו הכריז בהופעתו בל"ג בעומר תשכ"ב, בה הוא מונה את ה"מאורעות שאירעוני בל"ג בעומר, מאותם המאורעות שיש להם קרן ויש להם פירות" (1968, 68). לגבינו במסגרת סיכום נוגע המאורע הראשון, והוא: "שירי הראשון, שראשון הוא לדברים שפירסמתי בלשון הקודש בכתבי העתים ובספרים, בל"ג בעומר כתבתי" (שם). לאור דברי עגנון אלה נחזור ל"גיבור קטן", שבו גם אנו ראינו את הגרעין, שממנו הסתעפה יצירתו של עגנון. והפעם נראה את השיר על הקשרו, כפי שהוא נתפס על ידי עגנון עצמו במסתו החזיונית "ישנות גם חדשות" ("הארץ" 12 באפריל 1968, ציוני העמ' לפי "מעצמי אל עצמי"). המסה נפתחת בפסוק: "ליל ל"ג בעומר היה", וכפי שנראה בהמשך, הכוונה ל"ליל ל"ג בעומר" תרס"ד זמן כתיבת "גיבור קטן". בהמשך מתאר את עצמו הכותב כניצב בתוך אורות בקלויז אחרי שהוא בילה כל היום ביער, והפיסקה מסתיימת בפסוק: "האור שמאיר בכל שנה ושנה בלילי ל"ג בעומר אור החוזר הוא מאורו של אותו הלילה" (1968, 351). אם כן, בפתח המסה מדבר עגנון בפירוש על איזו מהות אורית של חיון, המצטיירת כמעין שרשרת ארוכה של אורות לילי ל"ג בעומר, היונקים "מאורו של אותו הלילה". מכאן שכל המסה אמורה להסביר את משמעותו של האור הגדול ההוא של אותו הלילה.

במסה קיימים שלושה זמנים: הזמן הריאלי של המחבר ש"י עגנון כותב המסה, הזמן הזכרוני של הנער הניצב בתוך האורות בקלויז ב"אותו הלילה" והזמן של הילד שעולה כתמונה זכרונית של הנער, שבה נפתחת הפיסקה השנייה. והנה התמונה:

עוד אני עומד בין הנרות בא לפני לילה שכזה
בהווייתו הראשונה, כמה שנים יצאו בין הלילה

שעבר ללילה הזה? כמספר השנים שבין ילד לבחור. ארשום בכתב אמת את מעשה הלילה ואת מעשי אני. (שם, 351)

אם כן, עגנון מגדיר בפירוש את מהותם של שלושת הזמנים ושל שני "הלילות", כשהוא בינתיים מגדיר אותם בהבחנות מכלילות של "נער"- "ילד", אולם בהמשך מפרט עגנון במדוייק. זמנו של הנער הוא בל"ג בעומר תרס"ד, שבו נכתב "גיבור קטן", ושל הילד הוא "שמונה תשע שנים וודאי" (353) אחורה, שבו התרחש המאורע, המתואר ב"גיבור קטן". אם כן, שני הזמנים הם: 16 פחות 9, היינו, אם הנער היה כבן 16 היה הילד כבן 6-7. ואכן בהמשך נאמר בפירוש, "שעדיין כבן שש שנים ותשעה חודשים הייתי" (352). והנה המאורע של הילד:

ערב ל"ג בעומר היה. מאור הבוקר דרכתני את קשתי ויריתי בחצים, כגיבור מלחמת. [...] לא הנחתי את קשתי מידי משעה שקיבלתי עלי לקדש מלחמה על השטן המעכב בתחבולות את ביאת המשית.

בין מנחה למעריב לקחתי את קשתי ואת חצי ורצתי לקלויז שלנו לכוון חצי, שאין לך שעה יפה להתגבר על השטן משעה זו. [...]

הבטתי לארץ והייתי נבהל, מפני צל אדם וקשת שבידו שעלה מן הארץ והוא וקשתו מאריכים והולכים, מאריכים והולכים. נטלתי את רגלי ורצתי בכל כוחי עד שלא יקדמני, אבל הוא רץ לפני והקדימני עד שהגעתי לקלויז שלנו. קפצתי בקפיצה אחת עד למעלה העליונה ממעלות הקלויז ותפסתי את השעה, שיומו של ערב ל"ג בעומר יוצא ולילו של ל"ג בעומר נכנס. [...]

עמד עלי אחד מחברי הרעים להוציא את קשתי מידי. כשמצאתי לי חישוק ועמדתי להתקין ממנו קשת ליגלג עליו ואמר שלא יצלח לעשות ממנו קשת. רקעתי את החישוק ומתחתי עליו חוט

ונעשתה קשת. ליגלג עליה ואמר לא זו קשת
 שיורים בה. דרכתי את קשתי ויצא כברק חצי,
 שינה את טעמו והתחיל מדבר תחנונים לתת לו
 את לו את קשתי. [...] ראה שאיני מתפתה לו בא
 עלי בזרוע. ראה שאני מתגבר עליו בא עלי
 בעקיפין. עכשיו שדרכתי את קשתי לירות בשטן
 הסיתו השטן ועמד עלי להוציא את קשתי מידי.
 נאבקתי עמו ולא היה יכול לי. ואלמלא השטן
 עוזרו היה נופל ולא היה קם.

הצלתי את קשתי ומתחתי ויריתי בגבורה. מחמת
 חברי הרע איחרתי את הרגע שהייתי יכול לו
 לשטן. מכל מקום לא שבה ידי ריקם. שש שבע
 פעמים וודאי יריתי.

החליקה לי יד חמה על לחיי. הצצתי וראיתי זקן
 אחד עומד עלי וחיוך מתוק על פיו. הביט בי הזקן
 ואמר, גיבור קטן, גיבור קטן. כפל את דבריו, שתי
 פעמים כל מלה ומלה. קטן, שעדיין כבן שש שנים
 ותשעה חודשים הייתי, גיבור כמשמעו. (352)

נתחיל לבחון את החיזיון המופלא הזה של הילד בהבחנת
 הזמן, שבו פתחנו את דיוננו ובו מסיים עגנון עצמו
 (בינתיים). ובכן, עגנון הילד היה בל"ג בעומר של ליל
 המאורע בן שש שנים ותשעה חודשים. אם נוסיף תשע
 שנים יגיע הנער בל"ג בעומר תרס"ד לחמש עשרה שנה
 ותשעה חודשים. משמע שבעוד כשלושה חודשים וחצי
 אייר-סיון-תמוז-התחלת אב) ימלאו לנער שש עשרה שנה,
 וכך מגיעים אנו אחורה לתשעה באב של תרמ"ח כיום
 הולדתו של עגנון. כלומר: כל התמונה החזיונית ממוסגרת
 בתוך מערכת זמנים חזיונית של תשעה באב תרמ"ח
 (בסיגנון של עגנון: תרמ"ח), ל"ג בעומר תרמ"ה ול"ג בעומר
 תרס"ד.

משמעות זו מוסברת ומחוזקת גם על ידי כיוון
 הפתיחה, המנסה להחזיר את "גיבור קטן" ליוסף דילה
 ריינה על ידי ההדגשות, שהגיבור הקטן יורה בשטן,

"המעכב בתחבולותיו את ביאת המשיח", כשתוך כדי מאבק בא השטן (כמו אצל דילה ריינה) בתחנונים ובפיתויים. באופן זה מועמק עוד יותר השיר "גיבור קטן", המאמץ לעצמו גם את דמותו של יוסף דילה ריינה, שעליו כתב עגנון פואמה שנה לפני כן.

כעת נעבור לחיזיון עצמו, וכדי לא להסתבך בתוך מבוכים פסיכואנליטיים אציג את הדברים שידברו בעד עצמם. החיזיון נפתח באיזו התוודעות עצמית של האני-הילד על תודעת גדלות אדירה, שהוא קיבל עליו "לקדש מלחמה על השטן המעכב בתחבולותיו את ביאת המשיח". משמעות הדבר היא איפוא, שהילד קיבל על עצמו להביא את המשיח, אלא שפתאום "הבטתי לארץ והייתי נבהל, מפני צל אדם וקשת שבידו שעלה מן הארץ". ברור שמתוארת כאן בהלת הילד פתאום מפני הצל שלו, שזהו כמובן הוא עצמו עם החץ וקשת בידו. משמע שמייד ביציאתו חש הילד בשטן שבקרבו הרודף אחריו והמעכב בידו מלהביא את המשיח.

הילד בורח בכל כוחו מהצל, היינו מעצמו, "אבל הוא רץ לפני והקדימני עד שהגעתי לקלויז שלנו". והנה, פתאום ללא שום קידום עלילתי בא פרק חדש בשם "בקשתי ובחצי" והוא נפתח במלים: "עמד עלי אחד מחברי הרעים להוציא את קשתי מידי", כלומר: הצל הרודף אחריו מתחלף או "מתגלגל" ב"אחד מחברי הרעים". יש לשים לב, שהחבר אינו מעוניין כלל לפגוע בילד, אלא רק להוציא מידו את הקשת, שהיא היא האמצעי להבאת המשיח. מההמשך משתמע גם, שהחבר אמנם הצליח להוציא מהילד את הקשת, לכן התחיל הוא להתקין מחישוק קשת חדשה. כאן מתחיל החבר בביקורת על החישוק ואחר כך על הקשת, שהיא לא תצלח למלחמתו. הביקורת לא הועילה והתחיל מאבק על הקשת, עד שלבסוף האני-הילד ניצח. אך כשהוא ניגש לדרוך את הקשת מופיע השטן כשותף לחבר האוייב, ושניהם נאבקים בילד כאחד, מבלי להבחין לפעמים, אם

מדובר בשטן או בחבר. כך למשל מנוסח הפסוק "הסיתו השטן ועמד עלי להוציא את קשתי מידי" באופן כזה, שלא נדע בדיוק אם הפועל "ועמד" מתייחס לשטן או לחבר, משמע שהוא מתייחס לשניהם כאחד, האומר בעצם, שהצל של עצמו התגלגל לחבר-השטן.

בשלב זה נשאר מעין מצב של תיקו: הילד הצליח לשמור על קשתו, והוא אפילו ירה ממנה כמה פעמים, אבל החבר קם בעזרת השטן, והשטן עצמו לא הוכנע. ברגע זה מופיע "זקן אחד עומד עלי וחיוך מתוק על פיו", והוא אומר: "גיבור קטן, גיבור קטן". במלים אלה מסתיימת התמונה החזיונית, אבל הפרק מסתיים בדברי הילד, המפרשים את דברי הזקן - קטן, מפני שהוא היה רק "כבן שש שנים ותשעה חודשים", ו"גיבור כמשמעו", היינו, מפני שהוא גבר על השטן. בזה רוצה המספר לומר, שב"חיוך המתוק על פיו" של "הזקן" התחולל בעצם נצחונו של הילד על השטן. מבחינה זו מהווה הזקן מעין דמות שכנגד לחבר הרע, שכל יישותו התגלמה בשאיפה לשלול מהילד את כלי הלחימה בשטן. משמע שהחבר הרע מהווה מעין האנשה של הקונפליקט הפנימי, שתודעת הגדלות האדירה של הילד היתה משולבת באיזו תחושת "שטניות" בצורת הצל העצמי הרודף אחריו. מכאן שהזקן, שמכות חיוכו המתוק מתרחש הניצחון של הילד על השטן, עשוי לגלם את מימוש הגבורה. לבסוף מסיים המספר בפסוק:

ומהיכן אני אומר, שחיוכו מתוק היה, והרי לילה היה, אלא שכל מאורי אור של הקלויז האירו את הלילה ואת פני הזקן וראיתי אותו ואת חיוכו.
(שם, 352)

דומני שסיום זה רוצה לומר, שנצחונו של הילד הגיבור על השטן התממש מכוח המזיגה של חיוך הזקן עם מאורי האור של הקלויז.

בסיום המאורע החזיוני שמלפני תשע שנים חוזר המספר אל מעמד הפתיחה בתוך אורות הקלויז בפרק

חדש בשם "בקדושה של מעלה". העיקר בפרק זה ובהמשכו הוא בהופעה החוזרת והמפתיעה של הזקן, אחרי ש"כל אותן השנים לא ראיתי את הזקן". והמספר פותח בתהיות:

היכן היה כל השנים? ומה זה שחזר ובא? אם מחמת שנזכרתי בו? אם כן היכן חיוכו? מתוק היה חיוכו, וזה היה בזמן שעמד בחוץ ועכשיו עומד הוא בתוך הקלויז ולא ניכר שמץ של חיוך בפניו.

(1968, 353)

נקודת המוקד בתהיותיו של המספר מתרכזת בנסיון להבין את הופעתו החוזרת של הזקן דווקא בליל ל"ג בעומר ואת דו-הפנים שלו, שאז בחוץ היה חיוכו מתוק, ועכשיו בתוך הקלויז "לא ניכר שמץ של חיוך על פניו". תוך כדי מעקב ממשך המספר-הנער לתהות על חידת הקשר בין סוד גבורתו העצמית ובין החיוך המתוק והיעלמות החיוך שמעורבים יחד. התמרור הראשון הוא דבר היות הזקן בעל תפילה מיוחד, ש"קולו צרוד היה, אבל תפילתו עריבה היתה. כל מלה שהוציא מפיו היתה כתפילה שלימה", כאילו השלימות מהווה מזיגה של עריבות וצרידות. והנער מסכם: "הזקן הזה דומה היה עלי כאילו העלה בתפילתו את כל התפילות" (שם). אם כן הייתוד שבתפילה נעלה ושלימה זו הוא בעירוב יחד של שני ההפכים.

הנער ממשיך לעקוב מן הצד אחרי הזקן, וכדי להבחין בכל תנועה שלו, מבלי שזה ירגיש בכך, נוקט הנער בתחבולה: הוא עולה על הסולם אצל ארון הספרים "כמי שמבקש לו ספר. ספר לא ביקשתי, ביקשתי להסתכל בזקן, שכמה שנים קודם מכן נהג בי חיבה יתירה וקרא לי גיבור קטן [...] על החיוך שנעלם מפניו כבר סיפרתי, ועל הדברים שאמר עלי כשניצחתי את חברי הרע וכוננתי את תצי בשטן כבר סיפרתי, עכשיו אספר היאך היה הזקן בלילה שחזר" (שם).

יש כאן לשים לב לתחבולה עגנונית מעניינת: תוך

כדי מעקב אחרי כל תנועה של הזקן חוזר עגנון על פרטי הופעתו בליל ל"ג בעומר הראשון, כדי להדגיש, שעל כך הוא כבר דיבר לכן אין צורך לחזור אליהם. כמובן שכל זה בא, כדי לחזור ולהדגיש חזור והדגש את הקשר המשמעותי בין התגלויותיו השונות של הזקן ובין גבורת הילד-הנער. ובכן, מכוחו של הזקן גבר הילד על החבר הרע, ומכוחו "כוננתי את חצי בשטן". מהבחנה מדוייקת זו מבינים אנו, ש"ליל ל"ג בעומר" הסתיים אמנם בניצחון על ה"חבר הרע", אבל המלחמה עם השטן הסתיימה בינתיים רק ב"כוננתי את חצי". משמע שהפגישה הגורלית החוזרת עם הזקן עשויה היתה לשמש סימן לנער, שזו נועדה אולי על ידי הגורל, כדי לכוון את המשך צעדיו לקראת נצחונו השלם על השטן. מכאן נבין שהנער ירצה לתפוס ולחבין אף את התנועה הקלה ביותר של הזקן.

בינתיים הבחין הוא בתפילה השלימה שלו, שהעריבות היתה בה מעורבת עם צרידות. כעת עומד הזקן לספר סיפור באוזני שלושה מזקני חסידי ריז'ין המובהקים. הסיפור הוא: "סיפור, שסיפר לנו רבינו הקדוש על שולחנו הטחור בסעודת ליל ל"ג בעומר בשנה שנסתלק בה" (שם, 355).

לא נוכל להמשיך בניתוח "הסיפור" מבלי לברר קודם את זהות "רבינו הקדוש". במפתח ל"מעצמי אל עצמי" מצויין בטעות, שזהו "ר' דוד משה האדמו"ר מטשורטקוב" (469). ר' דוד משה'ניו, האדמו"ר הראשון מטשורטקוב מת בתרס"ד, וכאן עומדים אנו בתרס"ד ומדובר ב"רבינו הקדוש", שמשנת הסתלקותו "כשני דורות כבר יצאו". היינו, יצאו כבר כחמישים שנה, וכך מגיעים אנו לתרי"א (1850) שנת הסתלקותו של ר' ישראל מריז'ין, אביו של ר' דוד משה'ניו.

ובכן מדובר בסיפור שסיפר הריז'ינער בליל ל"ג בעומר "כשני דורות" לפני כן. היה מן הראוי לבחון לא רק את כל הסיפור לפרטיו, אלא גם את האופן, שבו נמסרו הדברים, כי דומני שבמסה זו נוגע עגנון בקו של

החסידות ושל הסיפור החסידי, שהוא אולי הייחודי ביותר, אלא שבמסגרת סיכומית זו נתעכב רק על דברים הנוגעים לענייננו. לכן אביא את הדברים בדילוגים גדולים:

כשתי שעות ומחצה לאחר ספירת העומר נכנס רבינו לסעודה כשהוא לבוש האיצטלא שהביאו לו לאביו מצפת. [...] נטל רבינו את ידיו ואכל כזית המוציא ושתה פחות משתי טיפות יי"ש והאריך בברכת לחיים. [...] כשהביאו את הכוס לברכת המזון הרים רבינו את עיניו הקדושות והביט בי. התחיל לבי דופק והירהרתי אפשר שרבינו מתכוון לי? עם שאני תוהה אמר רבינו, העשיל אתה כאן, טוב שאתה כאן. רוצה אני לספר דבר, שאפילו שמעת כמה פעמים כדאי לך לחזור ולשמוע. [...]

זהו הסיפור שסיפר לנו רבינו הקדוש. [...] כשני דור כבר יצאו ועדיין קולו חי בלבי ודבריו חיים בפי. אנסה אחי הנלבבים לספרם כמו שיצאו מפיו הקדוש. [...]

נוהג היה רבינו מאפטא נשמתו בגנזי מרומים, שבלילי ל"ג בעומר מיד לאחר ספירת העומר היה יוצא לרחבה של מדרשו ששם היו מקדשין את הלבנה. בא אצלו השמש והושיט לו קשת וחצים. נטל את הקשת ואת החצים וכיוון פניו כנגד צפון ודרך קשתו וירה חץ.

מרובות היו ההשערות, מי יכיל את כולן. יש שאמרו הואיל וליל ל"ג בעומר ליל סילוקו של רבי שמעון בן יוחאי מן העולם, ובימיו [...] לא נראתה קשת [...] ויש שאמרו מתכוון היה רבינו מאפטא לשלח חץ בשטן. ראייה לדבר, שהיה כונן חציו כלפי צפון.

ומה אמרו אלו שיודעים מה אומרים? מפייהם לא שמעתי, אבל שמעתי מאבי מורי זכותו יגן עלינו שאמר לי משמו של מי שאמר ויודע מה אמר, כוונה גדולה היתה לו לרבינו מאפטא, שעליה אמר

הכתוב ויקונן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל
יהונתן בנו, ויאמר ללמד בני יהודה קשת.
הרבה הרבה מתלבטין היינו בכוונה שמסר לנו מה
אומרים. (שם, 353-356)

עם סיום סיפורו של הזקן מפי "רבינו הקדוש" מסתיים
הפרק, ואחריו נפתח פרק חדש בשם "החרוזים שנתחרזו
מאליהם", והנה הפתיחה:

על משכבי בלילה ראיתי את עצמי עומד על מעלות
הקלויז שלנו. קשת וחצים בידי ופני כנגד צפון.
פליטת החמה עדיין ניכרת היתה וכבר כוכב קטן
ביצבץ ועלה, ואחריו עוד כוכב ועוד כוכב. ואני
עומד בין החמה שנאספת ובין הכוכבים שגדלים
והולכים וכל המעשים שביניהם מתחרזים ועושים
שיר. (שם)

לפנינו תיאור מעניין מאוד גם בקיצורו, וגם לגביו אשתדל
לעמוד רק על עיקרי הדברים הנוגעים לענייננו. נתחיל
מהסיום: כל מה שחוה הנער בקלויז התגלגל בחלום בשני
אירועי ל"ג בעומר כאחד: הוא עמד על מעלות הקלויז בין
החמה והכוכבים עם הקשת וחץ בידו (ל"ג בעומר
ראשון), כשהכל מתחרז מעצמו בשיר "גיבור קטן" (ל"ג
בעומר שני).

כעת נעבור לתוויות עצמן: הזקן בעל החיך
המתוק, שמכוחו התממשה גבורת הילד בליל ל"ג בעומר,
חוזר ומופיע כעבור תשע שנים בליל ל"ג בעומר, והוא
מספר סיפור, שהוא שמע מלפני שני דורות מפי הרבי
מריז'ין, שסיפר לו את הסיפור באופן אישי ויש לשים לב
להקדמה: "העשיל אתה כאן, טוב שאתה כאן. רוצה אני
לספר דבר, שאפילו שמעת כמה פעמים כדאי לך לחזור
ולשמוע". את הסיפור סיפר הרבי מריז'ין מפי אביו על
דרך התנהגותו של הצדיק ר' יהושע העשיל מאפטא,
ואופן מלחמתו בקשת וחצים עם השטן.

זאת אומרת, שהזקן מהווה מעין דמות מיתית, שבו
מתמקדים כארבעה-חמישה דורות (מהצדיק ר' יהושע

העשיל מאפטא אל העשיל הזקן) של מלחמה בשטן בלילי ל"ג בעומר. באופן זה מתקבל, שבמפגש הכפול של הזקן עם הילד-הנער בשני לילי ל"ג בעומר מגשים עגנון איזו מהות מיתית שמגולמת בדמות זקן בעל חיוך מתוסק שמכסה על צרידות. המיזוג הזה בא לידי ביטוי בתפילה השלימה ובמיתוס ל"ג בעומר, שאומר מלחמה בשטן. כל אלה התממשו איפוא והתחרזו בשיר "גיבור קטן", כמימוש של כחמשת הדורות האחרונים. לגבי עניין זה אעיר שתי הערות: אחת נוגעת ל"תפילה השלימה" ולמלחמה בשטן - אלה מחזירות אותנו לסיפור-הווידוי "תפילת שוא", שסובב סביב המלחמה ב"יצר הרע", שעמד לו בדרך להגיע ל"תפילה השלימה". לפי זה משתמע מהמסה החזיונית, שהווידוי ב"תפילת שוא" הינו אחד הביטויים למאבקים הפנימיים שנסתיימו בניצחון ב"גיבור קטן".

ההערה השנייה נוגעת ל"גילגול" שמתקבל כאן מ' יהושוע העשיל מאפטא דרך רבי ישראל מריז'ין עד לנער שמואל יוסף טשאטשקיס. אפשר דומני לשער, שלא במקרה נבחרו שני צדיקים אלה בשביל מוטיב זה. ואכן, אחד מקווי הייחוד של הצדיק מאפטא (חקרוי "אוהב ישראל") היה הנטייה לספר סיפורי גוזמאות. במיוחד היו לשם דבר סיפוריו על גילגוליו השונים, ביניהם מתקופת היותו מקריב קרבנות ככהן גדול בבית המקדש. חוויית הגילגול היתה כה מוחשית אצלו, שבתפילת מוסף של יום הכיפור - במקום: "וכך היה אומר", אמר הצדיק: "וכך הייתי אומר" ("עשר אורות", עמ' 114). ו"פעם אחת בא אליו זקן אחד. כשראהו הרב מאפטא התחיל לשחוק ויספר, כי בהיותו כהן גדול ראה את האיש הזה מוליך פרה בקרניה לקרבן, פתאום ניתקה הפרה מידי וברחה והאיש "האט פארקאטשעט די פאלעס" (קיפל את כנפי בגדו) ורץ אחריה להשיגה, ודבר זה, שעתה נזכר בו, הביאו לידי שחוק" (הורודצקי ב' עמ' ק"פ). כמו כן היה זה גם אחד מקווי הייחוד של ר' ישראל מריז'ין, והפעם

אביא לראייה את עגנון עצמו מתוך מסתו "קו ודברים" על ש. בן ציון. אומר שם עגנון בין היתר:

ובטרם עוד ידע הנער דבר - ראשו נמלא כבר מחזיונות עיר אלוהים. ופעמים אין קץ כמעט חזינו נפלאות, כי יתהלך אדם בארצות החיים ודומה לו כי כבר חזה את אשר לפניו. - מתי ואיפה? אכן כל בן ישראל ב"גילגול" הינהו. זה רבות בשנים היה שם. הריז'ינאי היה אומר, שהוא נתגלגל לעולם השפל כבר בפעם השלישית. מקודם היה בגבעת האלהים בין חבל הנביאים המתנבאים עם שאול. אחר כך עומדות היו רגליו על הדוכן. (תר"ע, עמ' 153)

הבאנו את הדברים כראייה לגבי קו הייחוד של הריז'נאי, אבל למעשה שומעים אנו כבר כאן במפורש על "הגילגול" כפואטיקה של עגנון, ועל כך עוד נדון בהמשך.

היוצא מדברינו, שבמסתו החזיונית מתשכ"ח (1968) מנסה עגנון לבחון את שורשי יצירתו, והוא מוצא, שאלה טמונים ב"גיבור קטן", על כל המשמעות המיתית המתקבלת בתוך המסה עצמה. זה אומר, שהמשך יצירת עגנון מהווה תהליך של התגלות היסודות הטמונים בשורשים אלה. מבחינה זו מעניין גם המשך גילגולו של השיר, המתרחש כבר בחנותו של אביו, והנה דבריו:

נזכרתי בחרוזים שעשיתי בלילה על משכבי.

לקחתי עט ודיו והעתקתי אותם על פנקסי.

פשט אחד את ידו ואמר הראני מה כתבת.

עם שאני מושיט לו את שירי או אולי כבר קודם לכן כבר היה פנקסי בידו. השקיף בו שנים שלושה רגעים ואמר, לא רע, לא רע, שיר, באמת שיר. נטל אחד מידו את השיר ואמר, אבל לא ניקדת אותו. הוציא השלישי את הפנקס מידו וקרא בו ואמר לי, נקדהו ושלח אותו להמצפה, מכיר אני את שמעון מנחם לזר. [...] הרי כאן כרטיס. שב והעתק את השיר על הכרטיס וכתוב מעבר השני של

הכרטיס את האדריסה ושלח אותו לבעל המצפה
בקראקא. (שם, 356)

דומני שבתיאור זה מסכם עגנון את הביקורת על יצירתו, והוא ממיין אותה בשלושה סוגים. הסוג הראשון של מבקרים רק "משקיף" בחטיפה על הכתוב, והוא מגיע למסקנה, שזה "באמת שיר". בעל הסוג השני גם כן אינו קורא את השיר, אבל המייחד אותו הוא הפתיחה ב"אבל", היינו, הוא מחפש נקודת שלילה, והוא מוצא אותה ב"לא ניקדת". בעל הסוג השלישי הוא היפוכם של שניהם: בניגוד לראשון, הוא "קרא בו". ובניגוד לשני הוא פותח בחיוב, וזה מודגש בחזרה דווקא על עניין הניקוד עצמו, אלא הפעם בחיוב: "נקדהו". ולא עוד, הוא לא רק ממשיך ללוות את השיר אל הדפוס, אלא הוא גם מגיש לו "כרטיס" (גלויית דואר) משלו לשם העתקת השיר, והוא גם מעריך את השיר כראוי לדפוס.

כמובן שהבחנה כללית כזאת במסגרת מסה חזיונית אין להמיר בזיהויים פרסונאליים. ועם זאת ארשה לעצמי לשער, שהפרוטוטיפים לשניים האחרונים (בנוסף לאלה שבמאורע עצמו) שימשו ברדיצ'בסקי וברנר. הביקורת של ברדיצ'בסקי פסלה את יצירת עגנון בשל הלשון הלא אורגאנית שבה, בעוד שברנר ראה דווקא את נקודת השיא באורגאניות של הלשון ב"עגונות", ואת "והיה העקוב למישור" קרא ברנר בקול ובנעימה לפני ציבור שומעים, והוא עצמו הדפיס את הספר על חשבונו. ואכן, את בעלי שתי הגישות האלה לא שכח עגנון כל ימי חייו.

בקצרה, מסתבר שלא רק היצירה של עגנון הסתעפה מתוך "גיבור קטן", אלא גם הראייה העצמית שלו במסגרת עולם הספרות - תחילתה באותה שיחת ל"ג בעומר סביב שיר נעורים זה.